

● Recensie *Ik sta helemaal alleen*

Een bevrologen lastpak

Geen aangenaam mens was hij, maar wel een **veelzijdige, gedreven en ook tragische figuur**. De biografen van Theo van Doesburg weten de kunstenaar en drijvende kracht achter *De Stijl* op waarde te schatten in een leesbaar, levendig portret.

Door **Aleid Truijens** Illustratie **Avalon Nuovo**

NON-FICTIE
Hans Renders en Sjoerd van Faassen

Ik sta helemaal alleen - Theo van Doesburg 1883-1931

De Bezige Bij;
742 pagina's;
€ 59,99.

Sjoerd van Faassen en Hans Renders.
Foto Frank Ruiter

Bij de naam van het kunsttijdschrift *De Stijl*, en bij het modernisme in de schilderkunst in Nederland, denken velen meteen aan Piet Mondriaan (1872-1944), wiens abstracte schilderijen wereldberoemd zijn geworden. Iedereen kent de rechthoeken met zwarte lijnen en vlakken in primaire kleuren, al is het maar van een placemat of lampenkap. Mondriaan was een van de belangrijkste medewerkers van *De Stijl*, maar Theo van Doesburg (1883-1931) was de hoofdredacteur en drijvende kracht achter het tijdschrift, en een belangrijk theoreticus en propagandist van de Nieuwe Beelding, een kunstrichting waarbij in een kunstwerk iedere verwijzing naar de natuur is verdwenen. Zijn schilderijen zijn bij het grote publiek minder bekend.

Van Doesburgs kunsthistorische belang en zijn sleutelrol in de avant-garde van zijn tijd worden door kunstkenner alom erkend; er zijn boekenplanken volgeschreven over zijn ideeën en invloed. Hij was enorm veelzijdig. Naast schilder en hoofdredacteur was hij ook glas-inloodkunstenaar, typograaf, grafisch vormgever, interieurontwerper, architect, kunstcriticus, dichter en prozaschrijver. Al die kunstvormen hingen voor hem met elkaar samen. Wie was deze figuur, die geboren werd als Emil Küpper en als kunstenaar de naam van zijn stiefvader aannam? Bekend is dat hij autodidact was en al jong, op zijn 47ste, stierf. Over zijn leven is veel minder geschreven dan over zijn werk. Daar brengen zijn biografen, cultuurhistoricus Sjoerd van Faassen en Hans Renders, biograaf van Jan Hanlo en Jan Campert, nu verandering in.

Zij schreven een leesbaar en levendig portret waarin ze Van Doesburg scherp neerzetten als een veelzijdige,

gedreven maar ontzettend moeilijke figuur. Iemands die zich koste wat het kost wilde bewijzen, die volkomen overtuigd was van eigen kunnen en geen tegenspraak dulde. Een heethoofd, een haantje, een fantast, iemand die zich snel gekrenkt en miskend voelde en iedere afwijkende mening van een ander als 'verraad' beschouwde. Een ruziezoeker en ijdel tuit. In deze biografie klinkt vaak zijn eigen stem, want Van Faassen en Renders doken veel van zijn brieven op, uit vele archieven.

Het is dus niet per se een sympathieke figuur die uit al dit materiaal oprijst en dat laten de auteurs ook duidelijk merken. Soms lijkt het of ze een beetje moe worden van het enorme ego en het gesnoef van hun hoofdpersoon. Maar ze tonen ook Van Doesburgs onvermoeibare toewijding aan de kunst en aan zijn idealen, zijn werklust en zijn onverzettelijkheid. Die eigenschappen brachten hem uiteindelijk in conflict met vrijwel al zijn vrienden en bengtgenoten.

Vriendinnen had hij wel. De biografen beschrijven 'Does' als een man die aantrekkelijk was voor vrouwen: 'hij lijkt wel Humphrey Bogart', schrijven ze. Het langst was hij met zijn derde vrouw, Nelly van Moorsel, met wie hij in 1920 een relatie kreeg en in 1928 trouwde. Zijn tweede vrouw, Lena Milius, bleef altijd een behulpzame vriendin en bewonderaar, ook nadat hij haar had ingeruild voor Nelly. Voor Lena had hij zijn eerste vrouw, Agnita Feis, verlaten. Drie hoofdstukken in het boek zijn portretten van de drie echtgenotes, wat de chronologie van het levensverhaal een beetje ongemakkelijk verstoort: het lijkt daardoor of de jaren 1910, '20 en '30 steeds opnieuw beginnen. Opmerkelijk is dat Van Doesburg al zijn vrouwen 'mammie' noemde.

Hij was een heethoofd, een haantje, een fantast, die zich snel gekrenkt voelde

Opmerkelijk is dat Van Doesburg al zijn vrouwen 'mammie' noemde

Met zijn eigen mammië had hij geen beste relatie. Ook niet met zijn vader trouwens, die al toen Van Doesburg klein was de benen nam. Over Van Doesburgs jeugd is weinig bekend; de biografen weten niet eens welke scholen hij heeft doorlopen. Wel dat hij vroeg zijn eigen weg ging, veel las en al jong kunstenaar wilde worden.

De vele illustraties in het boek laten zijn ontwikkeling mooi zien. Hij begon als figuratief schilder, in de stijl van Van Gogh. Vanuit zijn christelijke overtuiging schilderde hij de zwoegende, arme mens. Kunst beschouwde hij als 'de stem van God'; alleen door de 'nauwe poort der kunst' dacht hij God te kunnen bereiken. Maar hij viel van zijn geloof. Als schilder raakte hij in de ban van de abstractie. Eerst was hij weg van het werk van de Russische expressionist Kandinsky. In Nederland leerde hij invloedrijke figuren kennen, die hem verder hielpen: in 1916 en 1917 ontwierp hij glas-inloodramen voor bouwprojecten van J.J.P. Oud en Jan Wils. Toen hij in 1915 kennis had gemaakt met werk van Mondriaan, en een jaar later met de man zelf, concludeerde hij dat Kandinsky niet de ware abstractie vertegenwoordigde, maar dat zijn werk slechts een overgangsvorm was. In de Nieuwe Beelding, zoals hij en Mondriaan hun kunststroming noemden, was kunst geen expressie van emotie.

In 1917 richtte hij *De Stijl* op, een tijdschrift voor de internationale avant-garde, waaraan ook Piet Mondriaan, Bart van der Leek, Vilmos Huszár, dichter Antony Koken de architecten J.J.P. Oud, Jan Wils, Gerrit Rietveld en Cornelis van Eesteren mee zouden werken - een bijzonder gezelschap van modernisten die gemeen hadden dat ze het expressionisme en de architectuur van Berlage en de Amsterdamse School

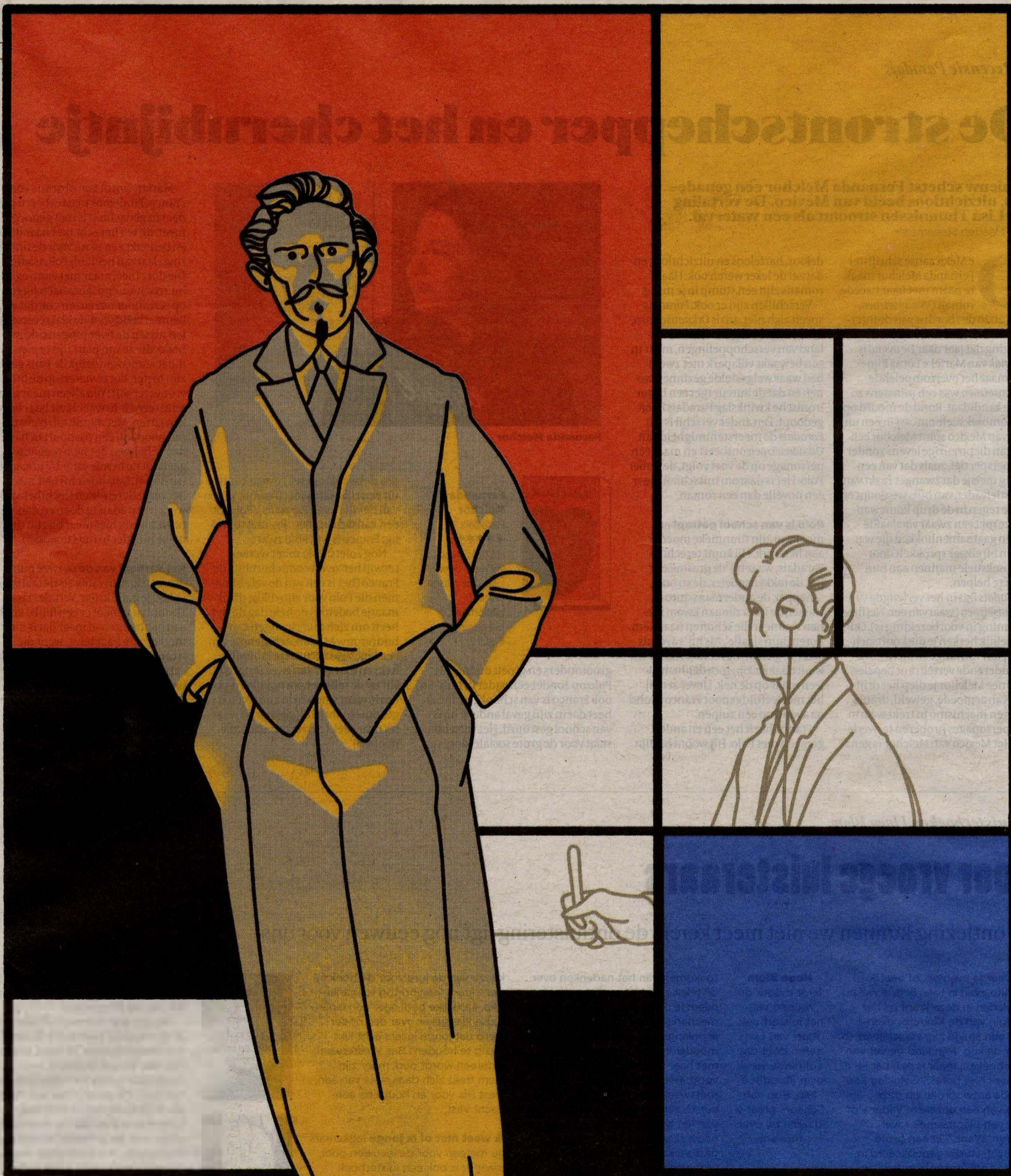
passé vonden, maar die onderling sterk van kunstopvatting verschilden.

Van Doesburg stak al zijn tijd en energie in het tijdschrift: hij leidde het in zijn eentje, schraapte moeizaam het benodigde geld bijeen, deed de redactie en correspondentie. Maar de meningsverschillen tussen hem en de medewerkers waren heftig en de medewerkers waren heftig en ontardaarden in brouille. Van Doesburg was een voorstander van 'de diagonaal in een kunstwerk', volgens Mondriaan was die streng verboden. Dit verschil in artistieke opvatting leidde tot het vertrek van Mondriaan en Van der Leek uit *De Stijl*. Ook met Oud en Van Eesteren kreeg hij ruzie.

Van Faassen en Renders citeren uit de vele brieven waarin verslag wordt gedaan van hoog opgelopen onmin. Van Doesburg kon giftig zijn in zijn brieven. Hij deinsde er niet voor terug iemand een 'intellectuele wrat' te noemen, of een 'dilettantische keukenmeid'. 'Ik schijnt op jellui heele gedoe', beet hij zijn oude vrienden toe.

In *De Stijl* werd ook literatuur opgenomen: klankgedichten, dadaïstische poëzie en niet-verhalende romans. Ook literatuur mocht niet naar de werkelijkheid verwijzen. De meeste verhalen en gedichten werden geschreven door I.K. Bonset, een pseudoniem van Van Doesburg. Ook met mededichters lag hij in de clinch; hij vond de meesten 'epigonen'.

Van Doesburg beschouwde zich ook als een architect. Met Cornelis van Eesteren organiseerde hij in 1923 een architectuurtentoonstelling van *De Stijl*. Rond die tijd verbleef hij regelmatig in Weimar, waar de beroemde architectenschool het Bauhaus was gevestigd. Hij had er graag een aanstelling als docent willen krijgen. Dat lukte niet, omdat hij

al te fel afgaf op de traditionelere stroming binnen het Bauhaus. Uiteindelijk zou hij wél invloed hebben op een deel van de Bauhaus-architecten, maar toen was hij alweer gedesillusioneerd vertrokken.

Met Nelly vestigde hij zich in Meudon, bij Parijs. Daar liet hij een atelierwoning bouwen naar eigen ontwerp, geheel recht in zijn eigen leer. Eind 1930 werd het huis opgeleverd, maar lang heeft hij er niet van kunnen ge-

nieten. In maart 1931 stierf hij. Zijn van emoties kolkende hart begaf het.

De titel van de biografie, *Ik sta helemaal alleen*, klinkt huilerig, maar past precies. Op het laatst stond hij moederziel alleen; hij had iedereen weggejaagd. Dat maakt hem ook tot een tragische figuur. Alleen Nelly van Moorsel bleef hem trouw, ook in de geest; ze geloofde heilig in zijn

ideeën en idealen. Ze overleefde hem 34 jaar en werd de hoedster van zijn werk, zijn reputatie en nagedachtenis. Haar inspanningen droegen bij aan zijn internationale bekendheid, ook in de Verenigde Staten, zijn grote wens. Hoewel Van Faassen en Renders beslist geen aangenaam mens portretteren, weten ze hem op waarde te schatten. Deze bevlogen lastpak was bij leven wel wat meer geluk gegund geweest.